

ORIENTĂRI ȘI DIVERGENȚE METODOLOGICE ÎN ABORDAREA PERSONALITĂȚII

Asist. univ. drd. Cristina-Corina Știr
Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic
Universitatea "Dunărea de Jos" Galați

Abstract

In psychology, personality is a complex scientific construct used for analyse the real individual. Are a lots of theories of personality which are different through the ways of understanding, description and prediction of human behavior in various situations. Between these theories are divergences generate by the distinct methodological perspectives to approach of personality.

Conceptul de personalitate reprezintă un integrator semantic superior ale cărui încercări de definire s-au finalizat prin elaborarea unui număr impresionant de răspunsuri posibile la întrebarea "Ce este personalitatea?". Pentru știința psihologiei, personalitatea reprezintă un construct științific elaborat prin abstractizare prin intermediul căruia se realizează descrierea, explicarea și înțelegerea omului concret și a modalităților sale de conduită în situații diferite. Astfel, luând drept punct de plecare variabilitatea situațională a conduitei se ajunge treptat, printr-un proces de abstractizare științifică la noțiunea de personalitate, concept supraordonat care integrează semnificații bioconstituționale, psihologice și socioculturale.

Fondatorul psihologiei personalității ca domeniu relativ distinct de cunoaștere și cercetare este W. Stern. Actualmente, studiul științific al personalității consemnează existența unui număr foarte mare de definiții și de teorii asupra personalității. D. Schultz (1986) inventariază 18 teorii ale personalității, fiecare dintre ele oferind o viziune diferită asupra acestei realități psihocomportamentale extrem de complexe, teorii grupate în 8 categorii: psihanalitice (S. Freud), neopsihanalitice (C. G. Jung, A. Adler, K. Horney, E. Fromm, H. Murray), teorii ale trăsăturilor (G. Allport, R. Cattell, H. Eysenck), teorii ale dezvoltării (E. Erikson), teorii umaniste (C. Rogers, A. Maslow), teorii cognitiviste (G. Kelly), teorii comportamentale (B. F. Skinner, A. Bandura, J. Rotter), teorii din domenii limită (D. McClelland, H. Witkin, A. Buss și K. Plomin). Schultz (1986) remarcă faptul că deși unele dintre aceste teorii se contrazic între ele, aceasta nu înseamnă, în mod necesar, că ele sunt eronate, la fel cum lipsa unității dintre diferitele teorii nu implică lipsa de utilitate a acestora. Numărul relativ crescut, ca și variabilitatea teoriilor personalității se explică prin complexitatea conceptului de personalitate, și a personalității însăși, ca realitate psihologică, prin

diferențele existente între contextele social-istorice în care a fost formulată fiecare teorie, ca și prin statutul de știință relativ tânără al psihologiei personalității.

Obiectivele oricărei teorii științifice asupra personalității sunt: *descrierea, explicația și predicția conduitei* în situații tipice. Dincolo de valoarea lor descriptivă, explicativă și predictivă, numărul mare de teorii asupra personalității conduce la problema identificării criteriilor de evaluare a lor. Cerințele pe care trebuie să le satisfacă orice teorie sunt următoarele (Havârneanu, 2000, p. 20):

1. *să fie verificabilă*, adică să dispună de concepte clare, bine definite logic și diferite de ale altor teorii și care să fie testabile prin investigații independente. O bună teorie trebuie verificată empiric, iar această verificare să conducă la modificarea teoriei atunci când este necesar;

2. *să dispună de valoare euristică*, adică să stimuleze cercetarea în cadrul propriilor postulate;

3. *să dispună de consistență internă crescută*, adică să fie lipsită de contradicții interne și să nu furnizeze predicții inconsistente care să conducă la o neînțelegere a conceptelor fundamentale, să contribuie la o bună înțelegere și predicție a comportamentului;

4. *să fie înalt comprehensivă*, adică clarifice și să explice esența personalității, să clasifice datele referitoare la aceasta într-un cadru organizat și coerent. O teorie este cu atât mai comprehensivă cu cât explică într-un mod cât mai exact, mai multe aspecte ale comportamentului. Până în prezent, nu există nici o teorie capabilă să explice toate comportamentele umane;

5. *să fie economică*, adică să utilizeze cât mai puține concepte pentru explicațiile oferite. Cu cât numărul conceptelor explicative utilizate în înțelegerea diferitelor aspecte ale unui comportament crește, cu atât mai mult scade gradul de economicitate al acelei teorii;

6. să dispună de semnificație funcțională, adică să fie utilă în înțelegerea comportamentelor și activităților cotiene, a relațiilor interumane etc.

În ceea ce privește modul de reflectare al naturii umane, toate marile teorii asupra personalității oferă răspunsuri diferite la o serie de întrebări care vizează raporturile dintre:

- a) *libertate – determinism*, prezumție referitoare la modurile în care omul își poate conduce și organiza propriul comportament dispunând de voință liberă sau, în absența acesteia, constrâns de evenimente externe;
- b) *ereditate – mediu*, vizează importanța aspectelor ereditare ori a factorilor de mediu în explicarea comportamentului și a procesului dezvoltării personalității;
- c) *schimbare – invariabilitate*, se referă la măsura în care personalitatea suferă transformări fundamentale pe parcursul vieții sau rămâne constantă în structurile ei de bază;
- d) *raționalitate – iraționalitate*, vizează gradul în care individul uman este capabil să acționeze rațional sau condus de forțe iraționale;
- e) *determinism intern – determinism extern*, se referă la factorii determinanți interni sau externi ai comportamentului;
- f) *experiențele și evenimentele timpurii, evenimentele ulterioare*, prezumție referitoare la importanța copilăriei sau a etapelor ulterioare de viață în dezvoltarea personalității;
- g) *unicitatea – universalitatea personalității*, accentuează caracteristica personalității de a fi o entitate unică și irepetabilă sau la existența unor trăsături și structuri general umane de personalitate;
- h) *subiectivitate – obiectivitate*, prezumție conform căreia existența umană este influențată decisiv de factorii și experiențele subiective sau de factorii externi, obiectivi;
- i) *holism – elementarism*, vizează modurile de analiză și de explicare a vieții psihice și comportamentelor umane: integral, global sau accentuând asupra aspectelor particulare și independente de ansamblu;
- j) *homeostazie – heterostazie*, se referă la tipurile de motivații care stau la baza comportamentelor umane: motivația primară ca simplu mecanism autoreglator sau motivația superioară, de actualizare și autorealizare a potențialului personalității;
- k) *cognoscibilitate – incognoscibilitate*,

se referă la posibilitățile de cunoaștere și de explicare a ființei umane sub aspect științific;

l) *optimism – pesimism*, se referă la viziunea pe care acea teorie o oferă asupra personalității.

Unii psihologi au accentuat caracterul subiectiv al teoriilor personalității, prezent inclusiv la nivelul teoriilor formale, științifice, considerând că „în toate teoriile se află mascată o autobiografie”, și că „teoriile personalității sunt inevitabil contaminate de factori subiectivi”. Astfel, R. Corsini susține ideea conform căreia „teoreticienii personalității își proiectează propriile lor personalități în imaginea lor despre natura umană, astfel că, teoriile personalității par a fi o reflectare a însăși personalității teoreticianului”, opinie susținută și de W. Mitchell care consideră că „teoreticienii își folosesc propria lor viață ca primă sursă și material empiric în elaborarea teoriilor lor asupra naturii umane” (Schultz, 1986).

Analiza comparativă a teoriilor personalității evidențiază existența unor diferențe adesea majore referitoare la conținuturile conceptului de personalitate, diferențe generate de perspectivele metodologice diferite de abordare a personalității ca obiect de investigație științifică și de explicare și interpretare teoretică. În plan metodologic, s-au conturat astfel mai multe tipuri de divergențe, apărute între diferitele teorii, școli sau curente psihologice orientate asupra problematicii complexe a personalității.

1. Divergența metodologică generată de raportul dintre **individual (particular) și general (universal)** își are originile în secolul XIX, în Germania, în concepția potrivit căreia diferențele majore existente între obiectul de studiu al științelor sociumane și cel al științelor naturii ar conduce la utilizarea de metode și tehnici diferite de investigație a fenomenelor studiate de acestea. Astfel, dacă metodele cantitative experimentale, care conduc la explicații și predicții, erau apreciate ca mai adecvate științelor naturii, în cazul științelor sociale era recomandată metoda înțelegerii (*Verstehen*).

În psihologie, disputa creată de distincția dintre individual și general a apărut ca răspuns la acceptarea și contrapunerea caracterului subiectiv, individual, unic și irepetabil al fenomenelor psihice la existența unor legi obiective, generale și universale care le guvernează. Această divergență a condus la apariția a trei orientări psihologice, G. Allport (1962) fiind cel care utilizează pentru prima dată în psihologie termenii de nomotetic și ideografic:

a) **abordarea nomotetică** (lb. greacă, *nomos* – lege, normă) pornea de la principiul „Scientia non est individuum” potrivit căruia orice știință nu se ocupă de cazurile individuale, ci își legitimează propriul statut prin descoperirea legilor, adică a acelor raporturi necesare, obiective, esențiale, generale și universale

cazurile individuale, ci își legitimează propriul statut prin descoperirea legilor, adică a acelor raporturi necesare, obiective, esențiale, generale și universale stabilite între fenomenele studiate. Această orientare pledează pentru centrarea cunoașterii psihologice exclusiv pe general, prin descoperirea și formularea legilor fenomenelor psihocomportamentale. Pentru a fi o știință autentică și psihologia personalității trebuie să se orienteze spre studierea extensivă a personalității umane, prin identificarea structurilor, tipurilor sau trăsăturilor generale fundamentale pe care într-o anumită măsură le posedă toți oamenii. Studiul extensiv ar permite astfel stabilirea legilor generale sau regularităților caracteristice fenomenelor psihocomportamentale. Printre adepții acestei orientări s-au numărat psihologii behavioriști (B. Skinner, E. Thorndike, E. Tolman, J. Watson ș.a.), împreună cu psihometricienii (R. Cattell, H. Eysenck ș.a.)

b) abordarea **ideografică** (lb. greacă, *ideos* – propriu, specific) potrivit căreia cercetarea personalității trebuie să se centreze pe analiza, descrierea și explicarea individualului, a omului concret în situații concrete. Aspectele specifice și diferențiate care conferă personalității caracterul de entitate unică și irepetabilă trec în prim planul cunoașterii psihologice. Adepții acestei orientări privilegiază studiul intensiv, analiza de profunzime a individului considerat în unicitatea și integralitatea sa pentru a ajunge la o înțelegere completă a acestuia, astfel încât să putem elabora predicții asupra comportamentului lui în situații diferite. Reprezentanții psihanalizei și cei ai psihologiei umaniste sunt favorabili acestei abordări.

c) abordarea **idiotetică** (lb. greacă, *idios* – a privi lucrurile împreună, în conexiune, într-o unitate complexă) s-a conturat ca rezultat la observația că fiecare dintre orientările precedente, luate separat, nu este suficientă și ca urmare, acestea trebuiesc reunite într-un demers comun. Considerată singura soluție corectă, abordarea idiotetică presupune împletirea demersului individual concret cu cel general, ea integrând și valorificând avantajele ambelor abordări (Lamiell, 1981). Ideea sa centrală este aceea că individul considerat în sine, cu trăsăturile sale specifice, nu poate fi înțeles și explicat fără raportarea sa la un cadru de referință, la un etalon, la fel cum, doar pe baza cunoașterii legilor generale, nu putem anticipa cu exactitate crescută comportamentele individuale. Pentru adepții acestei orientări, generalul personalității nu există decât transpus în forme individuale. Personalitatea reprezintă prin urmare unitatea dintre trăsăturile individuale (unice), particulare (tipice) și cele generale, modul de îmbinare al acestora conferind personalității unicitate și irepetabilitate. Psihologul american G. Allport considera ca personalitatea se definește prin existența a două categorii de trăsături: cele individuale, care sunt unice, specifice unei

persoane și pe care le numește „*dispoziții personale*” și cele *comune, generale*, caracteristice unui număr mare de oameni, pentru că ele reflectă valori sociale și rezultă din conformarea și interiorizarea standardelor morale și social-culturale.

2. Divergența metodologică legată de raportul dintre factorii ereditari și cei de mediu în determinarea personalității umane este mult mai veche decât știința psihologiei însăși. Acest tip de dezbateri a condus în psihologie la delimitarea a două orientări contradictorii:

a) orientarea **nativistă** atribuie eredității rolul determinant în structurarea personalității și în manifestarea conduitelor umane. Factorii biologici reprezentați de trebuințele biologice primare, înăscute, de instincte, tendințe și pulsuni, condiționează manifestările comportamentale și întreaga viață psihică a individului. Adepții acestei orientări sunt reprezentanții curentului psihanalizei, precum și biopsihologia. Dacă psihanaliza, prin creatorul ei S. Freud promovează teoria structurării ierarhice a „aparaturii psihice” în cadrul căruia inconștientului, instanța biologică, îi revine rolul fundamental în determinarea vieții psihice, biopsihologia (sau psihobiologia) integrează datele oferite de genetică și psihologie susținând primaritatea factorilor ereditari în raport cu cei sociali în determinarea comportamentelor umane. Reprezentanții acestei orientări consideră că trăsăturile și capacitățile psihice sunt condiționate genetic, identificarea fundamentului ereditar al diferitelor comportamente oferind răspunsul complet la întreaga problematică a personalității.

b) orientarea **socioculturală** își are originea în psihologia mulțimilor a lui G. Le Bon și în concepția sociologului E. Durkheim, precum și în studiile de antropologie culturală comparată (R. Linton, M. Mead, G. Mead, A. Kardiner ș.a.). Adepții acestei orientări afirmă rolul determinant al influențelor mediului asupra comportamentelor umane, personalitatea fiind produsul exclusiv al factorilor și condițiilor de mediu social și cultural, istoricește constituiți. Procesele, structurile și însușirile psihice de personalitate, ca și întreg repertoriul manifestărilor comportamentale sunt dobândite, achiziționate prin învățare pe parcursul dezvoltării psihice. Reprezentanții școlii antropologice culturale de la Chicago evidențiază corelația dintre structurile psihice fundamentale ale personalității și comportamentele sociale. A. Kardiner realizează distincția între *personalitatea de bază* și cea *personalitatea de statut*. Prima este înțeleasă ca „structură de elemente psihosociologice și de situații socioculturale (sentimente, aspirații, atitudini, comportamente, valori etc.) asemănătoare, comune unor anumite categorii de persoane dintr-o societate dată” (cf. P. Popescu-Neveanu, 1978). Personalitatea de bază se formează începând din copilărie, prin condiționare și

modelelor culturale ale societății. Personalitatea de statut este circumscrisă celei dintâi și se constituie ca rezultat al deținerii și achiziționării de către fiecare individ a unor variate statusuri sociale, precum și a îndeplinirii unor roluri comportamentale. La rândul lui, R. Linton (1968) în lucrarea "Fundamentul cultural al personalității" consideră comportamentele umane ca fiind "construite" pe baza unui model mai mult sau mai puțin flexibil, admis ca normativ și eficace și având rol de sistem de referință.

c) abordarea interacționistă s-a constituit ca paradigmă integrativă a orientărilor anterioare, pornind de la ideea că atât ereditatea, cât și mediul reprezintă factori modelatori ai personalității, ambii intervenind în ponderi și cu intensități diferite în determinarea comportamentelor umane. Ereditatea psihică se prezintă sub forma unui ansamblu de posibilități și potențialități de manifestare, asupra cărora acționează influențele socioculturale cu rol activator sau inhibitor. Mecanisme și structurile biologice interne mediază acțiunea factorilor de mediu (norme, valori și modele sociale și culturale). Astfel, disjunția inițială "ereditate sau mediu" a fost înlocuită de acceptarea acțiunii convergente și interdependente a factorilor genetici și socioculturali ("ereditate și mediu"), personalitatea reprezentând un sistem complex bio-psiho-sociocultural. Mai mult, unicitatea personalității este explicată prin variabilitatea potențială a genotipului asociată cu variabilitatea situațiilor și condițiilor de mediu familial, educațional, sociocultural, istoric etc. în care se dezvoltă individul.

3. Divergența metodologică rezultată din modul de abordare a personalității sub aspect temporal a generat, la rândul ei, două tipuri de orientări:

a) abordarea statică își are originile în concepția nativistă și frenologică a lui Fr. Gall care considera funcțiile psihice ca predeterminate și invariabile în timp, precum și în principiile susținute de școala gestaltistă care considera caracterul organizat, configurațional al psihicului ca înăscut, predeterminat, structurile psihice fiind date și invariante. Conform acestei orientări, cunoașterea personalității sub aspectele sale structurale și funcționale s-ar reduce la identificarea structurilor sale interne invariabile, precum și la demonstrarea faptului că aceasta rămâne identică și egală cu sine însăși de-a lungul timpului (M. Golu, 2001).

b) abordarea dinamică accentuează aspectul evolutiv al organizării psihocomportamentale, structurile psihice având un caracter transformativ și modificabil, ceea ce face ca personalitatea să prezinte trăsături și particularități distincte de-a lungul diferitelor etape de vârstă. Acest tip de abordare este reprezentat de teoriile dinamiste promovate de psihologia dezvoltării. Cunoașterea personalității presupune inclusiv identificarea acelor legături care permit

descrierea, explicarea și înțelegerea dinamicii genera a organizării psihocomportamentale de-a lung timpului, împreună cu posibilitatea de previziune comportamentelor.

M. Golu (2000) consideră că pe traseul evolutiv personalității umane pot fi delimitate trei mare etape:

- *etapa ascendentă* (de la naștere până adolescență inclusiv, 20-25 de ani) caracterizată prin transformări intense și majore care conduc formarea și dezvoltarea schemelor de bază : proceselor, funcțiilor și însușirilor psihice personalitate, a atitudinilor și stilului de conduită
- *etapa optimului funcțional* (între 25-65 ani când ritmurile dezvoltării psihice propriu-z devin din ce în ce mai lente, iar structurile psih constituite în etapa anterioară se vor consolida maturiza. Bagajul informațional și experiențial al individului se îmbogățește continuu, este valorificat potențialul creativ și aptitudinal dobândit, iar personalitatea funcționează la cotele sale valorice cele mai înalte;
- *etapa descendent - regresivă* (după 65 de ani) în cadrul căreia dezvoltarea practic încetează, scade rezistența mecanismelor psihice de autoreglare, apar efecte involutive, dezorganizatoare la nivelul organismului biologic, inclusiv la nivelul structurilor cerebrale, cu repercusiuni în plan psihocomportamental. Personalitatea este supusă unui proces continuu de degradare și uzură.

Prezența celor trei etape pune în evidență tocmai caracterul dinamic-evolutiv și autoorganizator al sistemului de personalitate.

4. Divergența metodologică generată de modul de studiere a organizării interne a personalității a condus la conturarea a trei tipuri de abordări:

a) abordarea "plană", "orizontală" a psihicului este cea mai veche, avându-și originea în concepția asociaționismului clasic. Potrivit acestei orientări, viața psihică reprezintă o simplă agregare (asociere) de fenomene psihice, puse pe același plan și între care nu există diferențe de ordin calitativ, ci doar cantitativ. Pornind de aici, personalitatea este divizată în elementele sale componente, iar organizarea internă este de tip liniar deoarece însușirile componente sale psihice sunt la fel de importanțe. Sarcina psihologiei personalității se rezumă tocmai analiza și identificarea lor. Abordarea plan-liniară personalității se împletește astfel cu concepția atom descriptivistă asupra acesteia.

Acest tip de orientare s-a concretizat psihologia personalității în elaborarea modelului trăsăturilor. Adepții acestui demers (G. Allport, Cattell, C. Rogers, H. Murray, H. Eysenck și considerau personalitatea ca o "constelație de trăsături" (P. Guilford) a căror inventariere este absolut necesară

considerau personalitatea ca o "constelație de trăsături" (P. Guilford) a căror inventariere este absolut necesară, fără însă o specificare a ponderii, intensității sau importanței lor structural-funcționale.

b) abordarea **structural-ierarhică și dinamică** a psihicului se fundamentează pe ideea diferențierii calitative a componentelor psihice, ceea ce conduce la ierarhizarea și dispunerea lor pe etaje, în interiorul unei structuri pluristratificate. Structura modular-ierarhică a psihicului uman este redată de teoria psihanalitică, fiind considerată o contribuție metodologică majoră a acestei orientări. Astfel, aparatul psihic are o organizare multinivelar-ierarhică, în această schemă internă de organizare instanțele psihice componente fiind dispuse la diferite niveluri de diferențiere modală. Dinamica vieții psihice este dată tocmai de modurile de relaționare funcțională a diferitelor sale niveluri: conștient, subconștient și incoștient, respectiv sinele, eul și supraeul.

În termenii psihologiei personalității, abordarea structuralistă promovată de psihologia gestaltistă, concepe personalitatea individului ca mai mult decât simpla sumă a comportamentelor și trăsăturilor sale. Mai mult, organizarea internă a personalității este de tip plurinivelar: trăsături bazale, intermediare și superioare, supraordonate. Între acestea pot exista diferențieri genetice (trăsături/niveluri înnăscute, primare și dobândite, secundare) și funcționale (niveluri/ trăsături inferioare și superioare).

I. Holban (1971, p. 25) consideră că în ansamblul personalității, simpla inventariere analitică a trăsăturilor nu spune însă mare lucru despre un subiect, personalitatea nefiind concepută în mod aditiv, ca o simplă însumare de trăsături psihice. Mult mai importantă este surprinderea structurii, a configurației sale, fapt ce ar permite o predicție valabilă a conduitei individului. În cadrul acestei configurații trebuie însă identificată trăsătura sau trăsăturile centrale, adică acele însușiri "pivot" prin care se exprimă pregnant personalitatea individului. În explicarea conduitei persoanei trăsătura "pivot" are o valoare centrală: ea devine o dominantă psihică în structura personalității care subordonează și influențează toate celelalte însușiri și orientează întregul sistem al reacțiilor și comportamentelor individului. Ierarhizarea și interdependența trăsăturilor de personalitate face ca trăsăturile centrale să susțină sau să inhibe manifestarea celorlalte trăsături. În teoria sa, G. Allport realizează distincția dintre trăsăturile *cardinale* (2-3) care le domină și le subordonează pe celelalte, trăsăturile *principale* (10-15) și cele *secundare și de fond*, reprezentând manifestări accidentale, situaționale ale persoanei.

c) abordarea **interacționist-sistemică** a psihicului și implicit a personalității este cea mai recentă dintre toate, această orientare fiind promovată

de influențele teoriei informației, ciberneticii și teoriei generale a sistemelor. Metodologia sistemic-cibernetică a revoluționat întreaga cunoaștere științifică, inclusiv pe cea psihologică, contribuind decisiv la înțelegere naturii informaționale a psihicului, a structurii și organizării sale interne, la depășirea disocierii dintre fenomenele psihice interne și manifestările comportamentale externe prin articularea lor într-o unitate funcțională – organizarea psihocomportamentală (M. Golu, 2000). După Ludwig von Bertalanffy, creatorul teoriei generale a sistemelor, prin sistem se înțelege un ansamblu de elemente, stări sau proprietăți aflate într-o relație neîntâmplătoare, mai mult sau mai puțin logică și stabilă.

În planul personalității, concepția elementarist-descriptivistă a fost înlocuită cu concepția sistemic-interacționistă potrivit căreia personalitatea reprezintă un sistem hipercomplex, interacționist, deschis, autoorganizator, dinamic-evolutiv și autoreglator. Diferitele subsisteme ale personalității (cognitiv, afectiv, motivațional, volitiv) se corelează între ele, scopul psihologiei personalității constituindu-l înțelegerea ansamblului interacțiunilor și interdependențelor din cadrul sistemului, considerat cu toate particularitățile și legitățile lui ireductibile. La rândul lui, sistemul de personalitate devine subsistem în raport cu macrosistemul sociocultural, importantă fiind și cunoașterea modului în care personalitatea interacționează cu ecosistemul, influențele externe acționând întotdeauna prin intermediul condițiilor interne.

5. Divergența determinată de raportul dintre **teoretic (reflexiv)** și **empiric (concret)** în teoriile personalității a generat controverse serioase între psihologi.

După P. Iluț (1997, p.31) prin teoretic se înțelege, în sens larg "existența și funcționarea unor modele explicative, ipoteze, teorii, reflexii și interpretări asupra realului", iar prin empiric "studierea realității concrete, culegerea de date efective despre entități empirice și depe raporturile dintre ele". Prin metode ca observația, experimentul, ancheta, convorbirea etc. cercetătorul ajunge la o cunoaștere concretă a realității psihice studiate.

La fel ca în toate celelalte discipline socioumane și în psihologia personalității au fost elaborate teorii (modele explicative) cu grade diferite de generalitate. Teoriile de mare generalitate asupra personalității umane, așa numitele *teorii "tari"* au ca principală caracteristică capacitatea crescută de descriere, explicare și de predicționare a comportamentelor umane. În cazul acestor teorii - arată P. Iluț (1997, p. 33) – confruntarea cu empiricul generează următoarea tendință: cu cât se încearcă explicarea unor comportamente mai complexe, cu atât respectivele teorii se îndepărtează mai mult de

teorii generale ale personalității li se reproșează faptul că sunt mai degrabă normative decât descriptive. Astfel, multe dintre teoriile elaborate asupra personalității umane beneficiază de un suport empiric inconsistent.

La celălalt pol se situează *teoriile slabe* care deși dispun de un grad mai scăzut de formalizare, precizie și rigoare teoretică, sunt mai flexibile și descriu mai bine individul uman concret și conduitele acestuia deși, în același timp, nu spun mare lucru despre el. Valoarea predictivă și gradul de generalitate al acestor teorii este de regulă scăzut. Ponderea celor două aspecte, teoretic, respectiv empiric, precum și a raportului dintre ele continuă încă să-i preocupe pe mulți dintre cercetătorii interesați de cunoașterea problematicii complexe a personalității.

6. Divergența metodologică referitoare la raporturile dintre **regularitățile statistice** și **regularitățile legitice** în studierea personalității reprezintă o continuare a dezbaterilor privitoare la abordările nomotetică și ideografică în psihologie.

M. Golu (2002, p.650) consideră că organizarea comportamentului individual își are propriile sale legi deoarece nu este nevoie să studiem fiecare caz particular în parte pentru a evidenția existența unor regularități legitice ale comportamentului individual. Aceste regularități legitice caracterizează fiecare comportament individual și pot fi deduse dintr-o cunoaștere aprofundată a individului și a modurilor sale de reacție în situații diferite. Cu cât cunoaștem mai bine o persoană, cu atât putem formula așteptări mai realiste și emite predicții mai corecte față de modul său de a se comporta, pentru aceasta nefiind neapărat nevoie de o cunoaștere a omului în general. Spre deosebire de regularitățile legitice care sunt caracteristice fiecărui comportament individual, legitățile statistice sunt un rezultat al măsurătorilor statistice realizate pe eșantioane mari și reprezentative din populația generală. Dacă orientarea nomotetică favorizează regularitățile statistice, cea ideografică urmărește identificarea regularităților legitice care stau la baza fiecăruia dintre comportamentele individuale.

Cu referire la raportul dintre particular și general în cunoașterea personalității, H. Murray, D. Schneider ș.a. consideră că putem cunoaște o persoană raportând-o la trei tipuri de norme:

1. la normele generale, deoarece fiecare om este la fel ca toți ceilalți oameni,
2. la normele de grup, deoarece fiecare om este la fel ca unii oameni,
3. la normele individuale, deoarece fiecare om este unic (ca nici un alt om).

Pornind de aici, M. Golu consideră că psihologia personalității trebuie să opereze în cunoașterea persoanei cu toate cele trei tipuri de norme și să accepte, în același timp, cadrele de referință oferite de

psihologia diferențială, diferențele interindividuale la nivel de grup sau de tip psihologic reprezentând treapta de trecere de la unicitatea individualului la modelul general uman de personalitate.

7. Divergența metodologică generată de rolul **trăsăturilor de personalitate sau al situațiilor externe în determinarea comportamentelor** este încă de actualitate fiind cunoscută în psihologie sub numele generic de *dezbaterea "trăsătură - situație"*. Această dispută a apărut în psihologie ca răspuns la întrebarea dacă comportamentul uman este determinat de anumite dispoziții interne (trăsături de personalitate) sau de situația în care se găsește individul? Dihotomia trăsătură-situație a stimulat apariția unor cercetări teoretice diverse asupra personalității, precum și necesitatea construirii de instrumente noi de evaluare a acesteia. Ea contrapune două concepții psihologice referitoare la factorii determinanți în structura personalității: concepția psihologiei sociale care accentuează rolul decisiv al factorilor sociali, situaționali și concepția psihologiei clasice a personalității care subliniază importanța factorilor interni în determinarea comportamentelor.

a) **Rolul determinanților interni ai personalității** este reliefat de multitudinea teoriilor psihologice orientate spre investigarea structurii și modurilor de organizare a acesteia, în acest context situându-se teoriile elaborate de S. Freud (instinctele ca determinanți interni ai personalității), A. Maslow (trebuințele), G. Kelly (construcțiile personale), H. Murray (valorile), G. Allport (dispozițiile interne, trăsăturile), R. Cattell, H. Eysenck, C. Rogers ș.a.

În ceea ce privește trăsăturile de personalitate, acestea se reflectă direct în comportamentele observabile, ele constituind manifestări durabile și stabile ale persoanei în situații și contexte diferite. O trăsătură psihică reprezintă "o însușire sau o particularitate relativ stabilă a unei persoane sau a unui proces psihic; pe plan comportamental o trăsătură este indicată de predispoziția de a răspunde în același fel la o varietate de stimuli" (I. Radu, 1991, p. 308). În contextul personalității trăsăturile sunt noțiuni descriptive, dar cu valoare practică explicativă și predictivă.

Un inventar realizat în 1936 de Allport și Odbert al termenilor din limba engleză care desemnează trăsături de personalitate a condus la identificarea a aproximativ 18000 de termeni care se referă la personalitate, dintre care circa 5000 reprezintă trăsături. Psihologii sociali consideră însă că identificarea factorilor interni nu reprezintă punctul final al cunoașterii personalității și comportamentului, ci mult mai importantă devine problema modului în care aceștia depind de contextul situațional, ca și a formelor lor de manifestare în cadrul social. De aceea, tocmai pentru a sublinia faptul că factorii interni nu

formelor lor de manifestare în cadrul social. De aceea, tocmai pentru a sublinia faptul că factorii interni nu sunt considerați total independenți de influențele situaționale, conceptul de trăsătură de personalitate, preferat de psihologii personalității a fost înlocuit cu cel de dispoziție, mai puțin rigid și mai permeabil la semnificații sociale (Neculau și Dîrțu, 2003, p. 75).

b) **Rolul determinantilor sociali personalității** este reliefat de teoriile din domeniul psihologiei sociale care aduc în centrul atenției conceptul de "situație", înțelegând ca un ansamblu structurat de factori externi care are puterea de a determina comportamentul unei persoane. Adepții acestei orientări formulează o serie de critici vehemente la adresa teoreticienilor personalității adepți ai conceptului de "trăsătură", considerând că aceștia au subestimat parțial sau total rolul situației în înțelegerea și explicarea comportamentelor umane, atribuind, în mod eronat, cauze comportamentului individual în detrimentul factorilor situaționali. Nu a lipsit nici suportul experimental în susținerea acestor argumente. Cercetări precum cele realizate de M. Sherif, Asch, Milgram, Darley și Latane ș.a. demonstrează lipsa aportului trăsăturilor de personalitate în determinarea comportamentului social. Astfel, atunci când situațiile sunt puternice și prezintă caracteristici bine conturate, diferențele interindividuale tind să fie estompate, iar personalitatea subiecților este copleșită de influența situațională, modelându-se în acord cu cerințele acesteia (Neculau și Dîrțu, 2003, p. 79). La rândul lui, W. Mischel (1968) arată că "dispozițiile" pot explica doar 9% din variațiile la nivelul comportamentului individual, cu mult sub pretențiile fundamentării unei teorii științifice, restul variațiilor comportamentale datorându-se modificărilor situaționale. Mult mai importante decât dispozițiile devin însă cognițiile care mediază acțiunea factorilor situaționali determinând schimbările la nivel comportamental. Alți autori pledează pentru necesitatea unei "taxonomii a situațiilor" înțelegând drept cadru organizat de clasificare a contextelor situaționale cu rol de determinare a comportamentelor.

Pornind de la aceste rezultate incontestabile, tot mai mulți psihosociologi tind să considere trăsăturile doar simple categorii semantice fără un suport real concret deoarece acestea nu mai reflectă structuri reale de personalitate. Mai mult, cei mai radicali psihologi situaționiști au adoptat un *model constructivist al personalității*. Conform acestei teorii, construcția personalității este exclusiv rezultatul factorilor situaționali, rolul termenilor de tip trăsătură fiind doar acela de categorizare a comportamentului social și de stabilire a semnificației acestuia. Existența unor regularități precum și stabilitatea comportamentelor

este explicabilă exclusiv prin similaritățile dintre situațiile sociale.

c) Rolul ambelor tipuri de determinanți, interni și externi, ai personalității este reliefat de adepții teoriei **interacționiste**. Această orientare, situată pe poziția de mijloc între teoriile trăsăturii și cele situaționale, se fundamentează pe ideea că personalitatea este dublu determinată: atât intern, de invarianții săi individuali, cât și extern, de situațiile sociale și rolurile comportamentale asumate de individ. Determinanții interni și cei externi au ponderi egale în influențarea comportamentelor sociale, putând chiar interacționa, lor alăturându-li-se o a treia categorie distinctă de factori reprezentați de *variabilele moderatoare*. Acestea favorizează schimbarea cauzelor comportamentului social de la trăsătură la situație și invers. În concepția interacționistilor, o astfel de variabilă moderatoare este chiar puterea situației: o situație puternică, bine structurată și care oferă subiecților posibilități reduse de alegere liberă, va minimaliza influența factorilor interni în determinarea comportamentului, făcând ca majoritatea indivizilor să manifeste comportamente asemănătoare într-o astfel de situație, în timp ce una slabă, nestructurată, va amplifica influența factorilor dispoziționali, lăsând loc variabilității interindividuale a comportamentelor sociale. Aceste teorii sunt vulnerabile la criticile venite atât din partea adepților teoriilor personalității, cât și a psihologilor situaționiști.

Bibliografie

- Allport, G. W. (1991), *Structura și dezvoltarea personalității*, EDP, București;
- Atkinson, R.L., Atkinson, R. C., Smith, E., Bem, D. (2002), *Introducere în psihologie*, Ed. Tehnică, București;
- Birch, A., Hayward, S. (1999), *Diferențe interindividuale*, Ed. Tehnică, București;
- Birch, A. (2000), *Psihologia dezvoltării*, Editura Tehnică, București;
- Dafinoiu, I. (2002), *Personalitatea. Metode de abordare clinică*, Ed. Polirom, Iași;
- Golu, M. (2002), *Bazele psihologiei generale*, Ed. Universitară, București;
- Golu, M., Păiș-Lăzărescu, M. (2000), *Psihologie*, manual pentru clasa a X-a, Ed. Economică, București;
- Havârneanu, C. (2000), *Cunoașterea psihologică a persoanei*, Ed. Polirom, Iași;
- Holban, I. (1971), *Realizarea personalității, hazard sau știință?*, Ed. Enciclopedică Română, București;
- Iluț, P. (1997), *Abordarea calitativă a sociumanului*, Ed. Polirom, Iași;
- Linton, R. (1968), *Fundamentul cultural al personalității*, Ed. Științifică, București;
- Malim, T., Birch, A., Wadeley, A. (1999), *Perspective în psihologie*, Ed. Tehnică, București;
- Neculau, A. (coord.) (2003), *Manual de psihologie socială*, Ed. Polirom, Iași;
- Radu, I. ș.a. (1991), *Introducere în psihologia contemporană*, Ed. Sincron, Cluj-Napoca;
- Schultz, D. (1986), *Theories of personality*, Third Edition, Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove California;
- Zlate, M. (2000), *Introducere în psihologie*, Editura Polirom, Iași.